

Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ
κατὰ τὴ Θεολογία τοῦ Λουθήρου
Κριτικὴ προσέγγιση ἀπὸ Ὁρθόδοξη ἄποψη

Δημητρίου Τσελεγγίδη*

Ἡ δογματικὴ διδασκαλία γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ διαχρονικῶς τὸ κέντρο τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ σωτηριολογικὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ νοηματοδοτεῖ θεολογικὰ ὅλες τὶς ἐνέργειες τῆς Ἐκκλησίας, τὸ διατήρησαν καὶ οἱ θρησκευτικὲς κοινότητες ποὺ ἀποκόπηκαν ἀπὸ αὐτήν. Ἐπειδὴ ὅμως συμβαίνει στὴ σωτηριολογία νὰ ἐκβάλλουν πρακτικῶς ὅλες οἱ ἐπιμέρους ἀλήθειες τῆς πίστεως, στὸ μέτρο ποὺ ὑπάρχει διαφοροποίηση σὲ θέματα πίστεως ἀνάμεσα στὶς διάφορες θρησκευτικὲς κοινότητες ὑπάρχουν ὅπως-δήποτε καὶ διαφοροποιημένες σωτηριολογίες.

Στὴ Δυτικὴ Χριστιανοσύνη –κατὰ τὸν Μεσαίωνα– κυριαρχοῦσε διὰ τοῦ Σχολαστικισμοῦ τὸ δικανικὸ πνεῦμα στὴ θεώρηση τῆς σωτηρίας. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ σήμερα νὰ διαρθρώνει καὶ νὰ διέπει τὴ Δυτικὴ Θεολογία στὸ σύνολό της σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ ἀποτελεῖ τὸ βασικώτερο χαρακτηριστικὸ της.

Εἰδικώτερα, κατὰ τὴ Σχολαστικὴ Θεολογία, ἡ δικαίωση καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ τὴν τακτοποίηση μιᾶς ἔνοχης σχέσεως μετὰ τὸν Θεὸ καὶ μιᾶς ἱκανοποιήσεως τῆς ὑπέρτατης δικαιοῦς τάξεως, ἡ ὁποία διασαλεύθηκε ἐξ αἰτίας τῆς προγονικῆς ἁμαρτίας.

Ἀντιτιθέμενος ὁ Λούθηρος στὴ Σχολαστικὴ θεώρηση τῆς σωτηρίας –ὡς διευθετήσεως μιᾶς νομικῆς ἐκκρεμότητος– κατενόησε καὶ προέβαλε τὴ δικαίωση καὶ τὴ σωτηρία ὡς ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὶς δαιμονικὲς δυνάμεις καὶ ὡς ζωοποίησή του, ὡς νίκη τοῦ Χριστοῦ

---

* Ὁ Δημήτριος Τσελεγγίδης εἶναι Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

έναντίον τοῦ θανάτου καὶ ὡς ἀνακαίνιση τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ τὴ σωτηριολογικὴ αὐτὴ θεώρηση φαίνεται ὅτι ὁ Λούθηρος προσήγγισε ἕως ἓνα σημεῖο τὴν Ὁρθόδοξη Πατερικὴ θεολογία. Στὴν πραγματικότητα ὁμοῦς ὁ Λούθηρος παρέμεινε ταυτόχρονα στὶς δικές του ἀνθρωπολογικὲς καὶ θεολογικὲς προϋποθέσεις, οἱ ὁποῖες συνεργοῦν στὴν οὐσιαστικὴ ἀπόκλισὴ του ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη σωτηριολογία, ὅπως θὰ καταστεῖ φανερὸ ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ πραγμάτευση τοῦ θέματός μας.

Συγκεκριμένα, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὁ Λούθηρος ἀποδέσμευσε τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀθθεντία τῶν θεσμῶν τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ –τοῦ πάπα, τοῦ ἱερατείου καὶ τῶν μυστηριακῶν τελετῶν– καὶ τὴ συνέδεσε μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσωπικὴ βίωση τῆς ἀλήθειας. Κατὰ τὸν Λούθηρο, μόνον ὁ Θεὸς μπορεῖ –διὰ τῆς Χάριτός Του– νὰ ὀμιλεῖ στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ ἄμεσο καὶ προσωπικὸ τρόπο καὶ νὰ σώζει τὸν πιστεύοντα ἄνθρωπο. Ἡ θεία Χάρη ἀποτελεῖ γι’ αὐτὸν θεμελιώδη παράγοντα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Γι’ αὐτὸ καὶ ὁ Λούθηρος τὴν ἐντάσσει ἀξονικὰ –μαζὶ μὲ τὴν πίστη καὶ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ– στὴ σωτηριολογία, ἡ ὁποία γίνεται καὶ τὸ κέντρο τῆς θεολογίας του.

Ὁ ἄνθρωπος μετὰ ἀπὸ τὴν πτώση θεωρεῖται ἀπὸ τὸν Λούθηρο ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ βαθύτατα διεφθαρμένος καὶ ἁμαρτωλός. Γι’ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγο ὁ Λούθηρος ἐξαρτᾶ στὴ συνέχεια τὴ δικαίωση καὶ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ εἰδικώτερα ἀπὸ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ¹. Πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁμοῦς ὁ Λούθηρος τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ καθ’ ἑαυτήν, ὥστε νὰ ἐξαρτᾶ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ αὐτήν;

Ὁ Λούθηρος, ἐνῶ ἀναφέρεται πολὺ συχνὰ στὴ θεία Χάρη, θεωρώντας τὴν ὡς θεμελιώδη προϋπόθεση τῆς σωτηρίας, δὲν ἔχει καμμία πραγματεία εἰδικῶς γι’ αὐτήν, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν πραγματεύεται στὰ ἔργα του κατὰ τρόπο συστηματικὸ. Εἶναι μάλιστα ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποφεύγει νὰ δώσει καὶ κάποιον ἀκριβῆ ὄρισμό τῆς. Πάντως, οἱ ἀναφορὲς τοῦ Λουθήρου στὴ θεία Χάρη γίνονται πολὺ συχνὰ σὲ ἀντιπαράθεση πρὸς τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῶν Σχολαστικῶν.

1. Βλ. *Martin Luthers Werke, Weimarer Ausgabe* (στοῦ ἐξῆς: WA), 13/162, 22. Κατὰ τὸν Pesch μάλιστα: «Gnade ist für ihn (ἐνν. Luther) das Ganze des Heils». Βλ. O.-H. Pesch, *Frei sein aus Gnade, Theologische Anthropologie*, Freiburg 1983, σ. 98.

Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν θὰ ἦταν χρήσιμη καὶ διαφωτιστικὴ μιὰ σύντομη ἀναφορὰ στὴ Σχολαστικὴ θεώρηση τῆς θείας Χάριτος.

Κατ' ἀρχάς, ἡ ἔμφαση ποὺ ἔδωσε ὁ Λούθηρος στὴ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς θείας Χάριτος συνδέθηκε πολὺ στενὰ καὶ ἄμεσα μὲ τὸν Σχολαστικισμό, ἐπειδὴ αὐτός, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴ σωτηριολογία, προσέδιδε ἰδιαίτερο τόνο στὴ συμβολὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰδικώτερα στὰ ἀξιόμισθα ἔργα του. Ὁ Λούθηρος λοιπὸν ἐπισημαίνει πολὺ εὐστοχα ὅτι στὸ πλαίσιο τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ ἡ ἀριστοτελικὴ φιλοσοφία καὶ εἰδικώτερα ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη ἔχει ἐπηρεάσει ὄχι μόνον τὴν ἠθικὴ διδασκαλία τῶν Σχολαστικῶν –ἰδιαίτερα σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν πραγμάτωση τῶν ἐνάρετων ἔργων– ἀλλὰ καὶ τὴ διδασκαλία τους γιὰ τὴ θεία Χάρη. «Σχεδὸν ὅλη ἡ ἠθικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη», σημειώνει ἐπιγραμματικὰ ὁ Λούθηρος στὴν 41η Θέση του, «εἶναι πάρα πολὺ κακὴ καὶ ἐχθρὸς τῆς Χάριτος»².

Πιὸ συγκεκριμένα, κατὰ τὸν Θωμᾶ Ἀκινάτη, κορυφαῖο ἐκπρόσωπο τοῦ Σχολαστικισμοῦ, ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ μιὰ κτιστὴ πραγματικότητα τελείως ἰδιόρρυθμη. Στὸ πλαίσιο τῆς Ἐκκλησίας ἡ θεία Χάρη γίνεται ἓνα «κτῆμα», ἓνα “habitus” τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖο, ἐνῶ τὸν ἀνακαινίζει, δὲν γίνεται ποτὲ στοιχεῖο τοῦ «εἶναι» του. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ παραμένει ὡς ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου συνδεμένη ἄρρηκτα μὲ τὴ θεία ἀγάπη, ἐνῶ παράλληλα ἀποτελεῖ μιὰ «ποιότητα στὴν ψυχὴ» του (*qualitas in anima*)³, ἀποτελεῖ κάτι ἐνεργό «ἐπιπρόσθετο» (*Akzidens*) πάνω καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ φύση του⁴.

Ἐκεῖνο ποὺ διαφοροποιεῖ τὴ θεώρηση τοῦ Λουθήρου γιὰ τὴ θεία Χάρη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη θεώρηση τοῦ Ἀκινάτη εἶναι ὅτι ἐνῶ ἡ θεία Χάρη γιὰ τὸν Ἀκινάτη εἶναι κτιστὴ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ποὺ «ἐνυπάρχει» στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς «ποιότητά» της, γιὰ τὸν Λούθηρο ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ «δὲν εἶναι κτῆμα ἢ ποιότητα τῆς καρδιάς», ὅπως διευκρινίζει κατηγορηματικὰ, «ἀλλὰ κάτι ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο»⁵. Ἄν ἡ «κτιστὴ Χάρη» (*gratia creata*) θεωρηθεῖ ὡς «κτῆμα» τοῦ ἀνθρώπου,

2. Πρόκειται γιὰ τὴν 41η Θέση, ἀπὸ τὸ ἔργο του *Disputation gegen die scholastische Theologie* (1517). Βλ. WA 1/224-228.

3. Βλ. *Summa Theologiae* (στὸ ἐξῆς: *STh*), I-II/110, 2.

4. Βλ. ὅ.π.

5. Βλ. WA 40II/353, 3.

ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ Σχολαστικοί, τότε αὐτὸ κατὰ τὸν Λούθηρο θὰ ἔχει τὴν ἴδια σημασία μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ ἀνθρώπου στὶς δικές του δυνάμεις, θὰ ἔχει δηλαδή τὴν ἴδια σημασία μὲ τὴν οἰκείωση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μὲ μόνες τὶς δυνάμεις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου⁶. Ἀλλὰ ἡ θεώρηση τῆς θείας Χάριτος ἀπὸ τὸν Ἀκινάτη καὶ τοὺς Σχολαστικούς γενικώτερα ὡς «ποιότητος» τῆς ψυχῆς ὀδηγεῖ, κατὰ τὸν Λούθηρο, στὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς θείας Χάριτος. Γι' αὐτὸ ὁ Λούθηρος πολεμᾷ μὲ σφοδρότητα τὴν παραπάνω ἄποψη τῶν Σχολαστικῶν, ἐνῶ παράλληλα τονίζει τὸν θεῖο, ἐνεργὸ καὶ προσωπικὸ χαρακτήρα της. «Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ», ὑποστηρίζει εἰδικώτερα ὁ Λούθηρος, «δὲν βρίσκεται, ὅπως μυθολογοῦν οἱ ὄνειρώδεις κήρυκες (ἐνν. οἱ Σχολαστικοί), στὴν ψυχὴ ὅπου κοιμᾶται καὶ φέρεται, ὅπως φέρεται τὸ χρῶμα ἀπὸ ἓνα ζωγραφισμένο σανίδι. Ἀντίθετα, αὐτὴ φέρει, ὀδηγεῖ, ἀσκεῖ, ἐλκύει καὶ μεταβάλλει ὅλα στὸν ἄνθρωπο, γίνεται αἰσθητὴ καὶ βιώνεται»⁷. Ἀπὸ τὸ χωρίο αὐτὸ καθίσταται σαφές ὅτι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν Λούθηρο, ἔχει τὸν ἀποκλειστικὸ λόγον στὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἡ παρουσία της βιώνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ κατὰ συνέπεια γίνεται αἰσθητὴ ἀπὸ αὐτόν. Ἀλλὰ τὸν ἐνεργὸ χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος μέσα στὸν ἄνθρωπο τὸν τονίζει μὲ ἔμφαση ὁ Λούθηρος καὶ στὴν 55ῃ Θέσῃ του κατὰ τῆς Σχολαστικῆς Θεολογίας, ὅταν σημειώνει ὅτι: «ἡ θεία Χάρη δὲν ὑπάρχει ποτὲ ὡς ἀργὴ κατάσταση, ἀλλὰ εἶναι ζωντανό, κινούμενο καὶ ἐνεργὸ πνεῦμα»⁸. Μέσα στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ὁ Λούθηρος, ἀντιτιθέμενος στοὺς ἐκπροσώπους τῆς Σχολαστικῆς θεολογίας, τοὺς ὁποίους ὀνομάζει «σοφιστές» καὶ ὄχι θεολόγους, ὑπογραμμίζει τὸ σωτηριῶδες ἔργον ποὺ ἀσκεῖ ἡ θεία Χάρη χαρακτηρίζοντάς την «ὡς μία συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτη ἐνέργεια, μὲ τὴν ὁποία ἐλκυσόμαστε καὶ ἀσκούμαστε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ πιστεύουμε στὶς ὑποσχέσεις του καὶ νὰ ἐνεργοῦμε ὅ,τι εἶναι ἀρεστὸ στὸν Θεό»⁹. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ λοιπόν, κατὰ τὸν Λούθηρο, ὡς συνεχῆς

6. Βλ. *Apol.* 2, 9-11, στὸ *Die Bekenntnisschriften der evangelisch – lutherischen Kirche* (στὸ ἐξῆς: *BSLK*), 160, 36-161, 10 καὶ *Apol.* 2, 8-13, στὸ *BSLK* 149, 4-44. Βλ. σχετικῶς K. Lehmann-W. Pannenberg (Hrsg.), *Lehrverurteilungen – Kirchentrennung?*, Göttingen 1986, σ. 55.

7. *WA* 10II/114, 20 κ.έ.

8. *WA* 1/227, 1.

9. *WA* 40II/422, 27-31.

ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι αὐτὴ ποὺ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ἱκανὸ ὄχι μόνον νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν κλήση τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ πιστεῦσει σὲ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νὰ μπορέσει νὰ πραγματώσει τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἀλλὰ ὁ Λούθηρος δὲν ὀριοθετεῖ μὲ κάποια ἀκρίβεια τὸ περιεχόμενο τῆς θείας Χάριτος καὶ δὲν ἐκφράζεται μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια γι' αὐτήν. Ἔτσι, συνωνύμως πρὸς τὴ λέξη Χάρη χρησιμοποιεῖ μὲ πολλὴ ἄνεση τὶς λέξεις: «ἀγάπη», «δικαιοσύνη», «πνεῦμα» Θεοῦ¹⁰, «εὐσπλαχνία» Θεοῦ¹¹ καὶ κυρίως τὴ λέξη «εὐνοια» Θεοῦ. «Τὴ Χάρη τὴν κατανοῶ κυρίως», σημειώνει ἐπιγραμματικὰ ὁ Λούθηρος, «ὡς εὐνοια Θεοῦ, ὅπως πρέπει νὰ κατανοεῖται καὶ ὄχι ὡς ποιότητα τῆς ψυχῆς»¹². Ἐδῶ εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ κατανοεῖται ἀπὸ τὸν Λούθηρο ὡς σχέση τοῦ Θεοῦ μὲ τοὺς ἄνθρώπους. Τέλος, ὁ Λούθηρος ταυτίζει ὄντολογικῶς τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Στὸν Θεό, λέγει, ὑπάρχει καθαρὴ καὶ ὑπερβολικὴ Χάρη. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι μόνον Χάρη, εἶναι Θεὸς τῆς Χάριτος. Ἡ Χάρη ἀποτελεῖ τὸν προορισμὸ τοῦ Θεοῦ¹³. Ἄντι γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἄλλωστε μπορεῖ κανεὶς νὰ ὀμιλεῖ γιὰ βασιλεία τῆς θείας Χάριτος¹⁴. Γι' αὐτὸ καὶ αὐτὴ ἡ δικαίωση τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου στηρίζεται πάνω στὴ Χάρη¹⁵.

Οἱ διατυπώσεις αὐτὲς θὰ μᾶς ἐπέτρεπαν θεολογικῶς νὰ μιλήσουμε γιὰ «ἄκτιστο» χαρακτῆρα τῆς θείας Χάριτος. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς βεβαίως δὲν συναντᾶται καθόλου στὰ ἔργα τοῦ Λουθήρου γιὰ τὴ θεία Χάρη. Πάντως, ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ἀπὸ ὅσα ἐκθέσαμε ἤδη γιὰ τὴ θεία Χάρη, πάνω στὸ περιεχόμενο αὐτὸ φαίνεται νὰ θεμελιώνει ὁ Λούθηρος ὄχι μόνον τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὴ σχολαστικὴ θεώρηση τῆς θείας Χάριτος, ἀλλὰ καὶ τὴ μόνη δυνατότητα γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ὡς πηγὴ τῆς θείας Χάριτος ὁ Λούθηρος θεωρεῖ τὸν Χριστό¹⁶. Ἡ ἔκχυση ὁμως τῆς θείας Χάριτος στὸν πιστὸ συνδέεται στενῶτα μὲ τὴν πίστη στὸν Χριστό, ἐπειδὴ, κατὰ τὸν Λούθηρο, μὲ τὴν πίστη ἐνοικεῖ ὁ

10. Βλ. WA 57/187, 11.

11. Βλ. WA 12/557, 17· 18/389, 19· 738, 30.

12. Βλ. WA 8/106, 10.

13. Βλ. WA 18/520, 27· 32/328, 33· 40Π/363, 13.

14. Βλ. WA 18/389, 19· 21/463, 7.

15. Βλ. WA 13/168, 22· 18/771, 7· 52/406, 19· 56/172, 3 ἑ.

16. Βλ. WA 9/41, 15.

Χριστός στούς πιστούς και ἐκχέει τὴ Χάρη του σὲ αὐτούς¹⁷. Σὲ ἄλλη συνάφεια ὁ Λούθηρος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ χορηγεῖται στὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ¹⁸. Ἀκούγοντας δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ πιστεύει στὸν Χριστὸ και τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνιστᾶ τὴν ἀναγέννησή του. Ἡ πίστη, και ἀκριβέστερα ἡ πράξη τοῦ «πιστεῦσαι» τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Λούθηρο, τὴν ἀναγέννησή του¹⁹. Ἄλλὰ και ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ τὸν Λούθηρο, εἶναι προσφορά τῆς θείας Χάριτος²⁰. Ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἱεραρχήσουμε τὴν ἐσωτερικὴ συνάφεια τῶν παραπάνω θέσεων τοῦ Λουθήρου ὡς ἑξῆς: Ἡ θεία Χάρη, ποὺ ἔχει ὡς πηγὴ τῆς τὸν Χριστό, χορηγεῖται στὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ποὺ προκαλεῖ τὴν πίστη στὸν Χριστό. Ὁ Χριστὸς ἐνοικεῖ διὰ τῆς πίστεως στὸν ἄνθρωπο και ἐκχέει σὲ αὐτὸν τὴ Χάρη του, μὲ τὴν ὁποία τὸν ἀναγεννᾷ πνευματικά.

Ἄλλὰ ποιές εἶναι οἱ προϋποθέσεις, ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἀποδεχθεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴ θεία Χάρη; Στὸ ἐρώτημά μας αὐτὸ ὁ Λούθηρος ἀπαντᾷ κατὰ ἓναν τρόπο ἀντιφατικό. Κατ' ἀρχάς, ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ καλύτερη, ἀλάθητη και μοναδικὴ προετοιμασία γιὰ τὴ θεία Χάρη εἶναι ἡ προαιώνια ἐκλογή και ὁ προκαθορισμὸς τοῦ Θεοῦ»²¹. Τοῦτο, ὅπως εἶναι σαφές, ἀποτελεῖ ἀποκλειστικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. «Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου», σημειώνει ὁ Λούθηρος κατηγορηματικά, «δὲν προηγεῖται τίποτε πρὶν ἀπὸ τὴ Χάρη». Καὶ τοῦτο γιὰτὶ μὲ βάση τὶς ἀνθρωπολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ Λουθήρου στὸν ἄνθρωπο ὑπάρχει ὄχι μόνον ἐλλείπουσα προετοιμασία ἀλλὰ και «πλήρης ἀντίσταση κατὰ τῆς Χάριτος»²². Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ Λούθηρος θεωρεῖ και ὡς ἐσφαλμένη τὴ διδασκαλία ἐκείνη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «ἐκεῖνο, ποὺ πρέπει νὰ κάνει ὁ ἄνθρωπος και τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὶς δυνάμεις του εἶναι νὰ ἀπομακρύνει τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴ Χάρη»²³.

17. Βλ. WA 2/502, 1 κ.έ.

18. Βλ. WA 1/10, 24 έ. 3/139, 4 έ.

19. Βλ. WA 3/345, 27 έ.

20. Βλ. WA 3/345, 26.

21. Βλ. 29η Θέση WA 1/225.

22. Βλ. 30η Θέση WA 1/225.

23. Βλ. 33η Θέση WA 1/225. Ἡ Θέση αὐτὴ τοῦ Λουθήρου ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἔτσι, ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, λ.χ., ἀναφερόμενος στὴ συνεργία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ σωτηρία του, συγκεκριμενοποιεῖ

Στις Πανεπιστημιακές Παραδόσεις του όμως ο Λούθηρος, έρμηνεύοντας την *Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολή*, υποστηρίζει ότι ἡ ταπείνωση ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴ δεκτικότητα τῆς θείας Χάριτος. Ὁλη ἡ Ἁγία Γραφή, κατὰ τὸν Λούθηρο, μᾶς διδάσκει τὴν ταπείνωση²⁴. Ἐπισημαίνοντας λοιπὸν τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς Βιβλικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ταπείνωση σημειώνει ὅτι: «ὅταν οἱ ταπεινοὶ ἀναζητοῦν τὸν Χριστό, ὁμολογοῦν πὼς εἶναι ἁμαρτωλοὶ καὶ ἔτσι δέχονται τὴ Χάρη καὶ σώζονται»²⁵. Μία ἄλλη θεμελιώδης προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῆς θείας Χάριτος, κατὰ τὸν Λούθηρο, εἶναι ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, στὴν ἐρμηνεία του στὴν *Πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή* ὁ Λούθηρος τονίζει κατηγορηματικὰ ὅτι «κανένας δὲν ἀποκτᾶ τὴ Χάρη, ἐπειδὴ λαμβάνει τὴν ἄφεση ἢ βαπτίζεται ἢ κοινωνεῖ ἢ ἀλείφεται μὲ λάδι τοῦ εὐχελαίου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι ἀποκτᾶ τὴ Χάρη μὲ τὴν ἄφεση, τὸ βάπτισμα, τὴ θεία Εὐχαριστία καὶ τὸ εὐχέλαιο»²⁶. Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Λουθήρου γιὰ τὴ θεία Χάρη συνδέεται στενῶτα μὲ τὴν ἀντίληψή του γιὰ τὴ σημασία τῶν μυστηρίων. Τὰ μυστήρια δηλαδὴ ὡς χαρισματικὰ μέσα τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ τὸν Λούθηρο, δὲν εἶναι ἐνεργὰ ἐξ αἰτίας τῆς τελέσεώς τους ἀλλὰ τότε μόνον, ὅταν γίνονται δεκτὰ μὲ τὴν πίστη²⁷.

Ἡ παραπάνω ἀντίφαση τοῦ Λουθήρου γιὰ τὶς προϋποθέσεις δεκτικότητας τῆς θείας Χάριτος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ διασκεδασθεῖ, ἂν θὰ ἀποδίδαμε τὴν ἔλλειψη κάθε προϋποθέσεως στὸν ἄνθρωπο, ποὺ προορίζεται ἀπολύτως ἀπὸ τὸν Θεὸ εἴτε γιὰ τὴν ἀπώλεια εἴτε γιὰ τὴ σωτηρία. Στὴ συνέχεια, εἰδικώτερα γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ προορίζεται γιὰ τὴ σωτηρία, ὁ Λούθηρος προϋποθέτει ὅπωςδήποτε τὴν ταπείνωση καὶ τὴν πίστη, προκειμένου ὁ Θεὸς νὰ παράσχει τὴ θεία Χάρη καὶ νὰ τὸν σώσει.

Ἄλλωστε ἐκεῖνο ποὺ δίδει στὴ θεία Χάρη ἐξέχουσα θέση μέσα στὴν ὅλη θεολογία τοῦ Λουθήρου εἶναι ἡ σημασία της γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ

τὴ συμβολὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἄρση τῶν ἐμποδίων γιὰ τὴ φανέρωση τῆς ἤδη κατὰ τὸ βάπτισμα ληφθείσης θείας Χάριτος. Ἡ ἄρση βεβαίως τῶν ἐμποδίων δὲν γίνεται μὲ αὐτονομημένες τὶς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ θεία Χάρη.

24. Βλ. WA 56/199, 30.

25. WA 56/207, 9 κ.έ.

26. WA 57/169, 23 κ.έ.

27. Βλ. WA 6/533, 34.

άνθρώπου. Ἡ δικαίωση τοῦ ἁμαρτωλοῦ, κατὰ τὴν κατηγορηματικὴ διατύπωση τοῦ Λουθήρου, πραγματώνεται μόνον μὲ τὴ θεία Χάρη²⁸. Ἔτσι κατανοεῖται καὶ ἐκεῖνο τὸ περίφημο “*sola gratia*”. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ δηλαδή κατὰ τὸν Λούθηρο, δὲν προσέρχεται γιὰ νὰ προστεθεῖ στὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸν καθιστᾶ ἱκανὸ νὰ κάνει τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴ σωτηρία καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἐπόμενα βήματα. Ὅλα τὰ βήματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος εἶναι δῶρο τῆς θείας Χάριτος. Καὶ κάτι περισσότερο: αὐτὴ ἢ ἴδια ἢ θεία Χάρη ἀποτελεῖ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ποὺ σώζει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ διαφθορά του διακρίνεται ἀπὸ τὸν Λούθηρο σὲ «ἐνεργό», ἢ ὁποῖα προηγεῖται, καὶ σὲ «συνεργό», ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖ. Ἡ ἐνεργὸς εἶναι ἐκεῖνη, ποὺ ἐκχέεται πρὸς τὸν ἄνθρωπο γιὰ νὰ ἐπιστρέψει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεό, ἐνῶ ἡ συνεργὸς ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι μία «νέα Χάρη» καὶ μία «ἐπαύξηση» τῆς Χάριτος, ποὺ συνεργεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴ σωτηρία του, ἢ ὁποῖα ὅμως ὀφείλεται στὴ θεία Χάρη καὶ ὄχι στὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τὴ «συνεργό» Χάρη²⁹. Ἡ Χάρη αὐτὴ ποὺ πραγματώνει καὶ τὴ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου, ὀνομάζεται δικαιοῦσα Χάρη. Μὲ τὴ δικαιοῦσα Χάρη ὁ Θεὸς βλέπει τὸν ἄνθρωπο στὸ φῶς τῆς δικαιοσύνης τοῦ Χριστοῦ, πρᾶγμα ποὺ σημαίνει ταυτοχρόνως δικαιοσύνη τοῦ ἁμαρτωλοῦ³⁰. Τὴ δικαιοσύνη αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεὸ τὴν ὀρίζει ὁ Λούθηρος ὡς «τὴν κλίση ἐκεῖνη πρὸς τὸ καλὸ καὶ τὴν ἀπόκλιση ἀπὸ τὸ κακὸ» καὶ «εἶναι ἐσωτερικῶς δοσμένη μὲ τὴ θεία Χάρη»³¹. Χωρὶς τὴ θεία Χάρη ἀδυνατεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ³² καὶ νὰ βιώσει τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ³³. Καὶ τοῦτο γιατί, κατὰ τὴν ἀνθρωπολογικὴ θεώρηση τοῦ Λουθήρου, ὁ ἄνθρωπος «δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ μόνος του νὰ ἔχει τὴ θέληση γιὰ τὸ καλὸ, ἐπειδὴ πάντοτε κλίνει πρὸς τὸ κακὸ, καὶ μάλιστα τόσο πολὺ ὥστε μόνον μὲ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ μπορεῖ νὰ

28. Βλ. WA 56/255, 15: “Ergo sola gratia justificat”.

29. Βλ. WA 56/379, 10 κ.έ.

30. Βλ. B. Hamm, “Was ist reformatorische Rechtfertigungslehre?“, στὸ *Zeitschrift für Theologie und Kirche* (στὸ ἐξῆς: *ZThK*), 83 (1986) σ. 16-17.

31. WA 56/271, 11 κ.έ.

32. Βλ. WA 56/274, 15 κ.έ.

33. Βλ. WA 56/275, 10 κ.έ.

άνυψωθεί στο καλό»³⁴. Ο άνθρωπος δηλαδή κατά τον Λούθηρο, δὲν ἔχει καθ' ἑαυτὸν τὶς ὄντολογικὲς προϋποθέσεις στὴν ἴδια τὴ φύση του γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἀνάγεται καὶ νὰ κοινωνεῖ μὲ τὸν Θεό, ἐπειδὴ ἡ φύση του καθ' ἑαυτὴν εἶναι καὶ παραμένει πάντοτε διεφθαρμένη καὶ κλίνει πρὸς τὸ κακό. Ἡ θεία Χάρη ἀποτελεῖ ἐκείνον τὸν “*extra nos*” θεῖο παράγοντα, ποὺ τὸν ἀνυψώνει πρὸς τὸν Θεό.

Ἀλλὰ ἡ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸ προϋποθέτει τὴν ὄντολογικὴ μεταμόρφωσή του. Ἀναφερόμενος ὁ Λούθηρος στὴ μεταμορφωτικὴ σημασία τῆς θείας Χάριτος σημειώνει ὅτι «ἡ θεία Χάρη μᾶς ἀνανεώνει, μᾶς ἀλλάσσει καὶ μᾶς μεταμορφώνει σὲ νέους ἀνθρώπους ἀπὸ μέρα σὲ μέρα». Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖο παρουσιάζει ἰδιαίτερα μεγάλο ἐνδιαφέρον ἀπὸ σωτηριολογικὴ ἄποψη εἶναι ἡ διευκρίνιση ποὺ δίδει ὁ Λούθηρος ὅτι μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου σημαίνει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, «ἀλλαγὴ τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου»³⁵.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω διαφαίνεται ὅτι ἡ σωτηριώδης ἐνέργεια τῆς θείας Χάριτος στὸν ἄνθρωπο ἀποκτᾶ ὄντολογικὲς συνέπειες γι' αὐτόν. Οἱ ὄντολογικὲς αὐτὲς συνέπειες τελοῦν κάτω ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐνέργεια τῆς θείας Χάριτος (*Alleinwirksamkeit der Gnade*). Πρὸς τοῦτο χρησιμοποιεῖ ὁ Λούθηρος τὴν προσφιλῆ στὸν ἴδιο εἰκόνα τοῦ ὑποζυγίου. Μέσα στὴν προοπτικὴ αὐτὴ ἐρμηνεύει καὶ τὸν ψαλμικὸ στίχο 72,22: «κτηνώδης ἐγενόμην παρὰ σοί», ἐπισημαίνοντας τὴ σωτηριολογικὴ σημασία του. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου, ποὺ ἐπιχειρεῖ ἐδῶ ὁ Λούθηρος, ὅταν τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ παρομοιάζεται μὲ ὑποζύγιο ζῶο ἔχει καβαλλικεύσει ὁ Θεός, ἐνεργεῖ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον Αὐτὸς μὲ τὴ Χάρη Του, ἔτσι ὥστε τὸ ὑποζύγιο –ἡ ἀνθρώπινη θέληση– νὰ κατευθύνεται ἐκεῖ ὅπου αὐτὸς ὡς καβαλλάρης θέλει μὲ τὴ Χάρη του, δηλαδή πρὸς τὸ καλό³⁶. Τοῦτο

34. Βλ. WA 56/237, 2 κ.έ.

35. Βλ. WA 7/109, 17-21.

36. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς τοῦ Λουθήρου ὅτι ὁ Λούθηρος δὲν θεμελιώνει βιβλικῶς τὴ θέση του γιὰ τὴ δούλη θέληση τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ βάση ὅμως τὴν παραπάνω ἐρμηνεία τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου 72, 22, θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι ὁ Λούθηρος φαίνεται νὰ κατοχυρώνει βιβλικῶς τὴ δούλη θέληση τοῦ ἀνθρώπου, τουλάχιστον μέσα στὸ πλαίσιο τῆς σωτηριολογικῆς διαδικασίας. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικό, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κέντρο τοῦ

ἀκριβῶς νομίζουμε ὅτι ὑποστηρίζει ὁ Λούθηρος καὶ ὅταν σημειώνει ὅτι «διὰ τῆς πίστεως ἐνοικεῖ ὁ Χριστός σὲ μᾶς καὶ ἐκχέει τὴ Χάρη του, μὲ τὴν ὁποία συμβαίνει νὰ κυβερνᾶται ὁ ἄνθρωπος ὄχι ἀπὸ τὸ πνεῦμα του ἀλλὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ»³⁷.

Ἀλλά, ἐνῶ ὁ Λούθηρος μὲ ὅσα ὑποστηρίζει παραπάνω δὲν ἀφήνει καμμία ἀμφιβολία γιὰ τὸν ὄντολογικὸ καὶ μεταμορφωτικὸ χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος, μὲ μία ἄλλη θέση του ἀποδυναμώνει κατὰ τρόπο καταλυτικὸ τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς θείας Χάριτος, προβάλλοντας ἀντ' αὐτῆς τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ. «Μὲ τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ ὑπερνικᾶται ἀπὸ τὸν πιστὸ ἡ ἁμαρτία, ὁ θάνατος καὶ ὁ Νόμος», σημειώνει ὁ Λούθηρος. «Δὲν εἶναι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ ποὺ πραγματώνει αὐτὴ τὴν ὑπερνίκηση. Ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ μᾶς διατηρεῖ μόνον ἄγρυπνους ἀπέναντι στὴν ἁμαρτία, τὸν θάνατο καὶ τὸν Νόμο»³⁸. Σὲ ἄλλη συνάφεια πάλι, ὁ Λούθηρος προβάλλει τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τῆς Χάριτος, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ πραγματώνει τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν, ἡ ὁποία βεβαίως δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀφαίρεσή των.

Ἡ ἄποψη τοῦ Λουθήρου γιὰ τὴ θεία Χάρη παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογία, ἐπειδὴ ἐμφανίζεται νὰ συγ-

---

ἴλου θεολογικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ Λουθήρου εἶναι ἡ σωτηριολογία του. Ἡ ἀνθρωπολογία ἔχει τόσο μόνον σημασία γιὰ τὸν Λούθηρο, ὅσο αὐτὴ σχετίζεται ἄμεσα μὲ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ συνέπεια, ἔχουμε τὴ γνώμη ὅτι στὸν βαθμὸ ποὺ ἐνδιέφερε σωτηριολογικῶς τὸν Λούθηρο ἡ ἀνθρωπολογία, ἐπιχείρησε καὶ τὴ βιβλικὴ κατοχύρωσή της. Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι καὶ ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία ἐπισημαίνει τὴ σωτηριολογικὴ σημασία τοῦ ψαλμικοῦ χωρίου 72,22 μὲ τὴ βασικὴ ὅμως διαφορὰ ὅτι αὐτὴ ἀντὶ τῆς δούλης θελήσεως προϋποθέτει τὴν ἐλεύθερη ἀποδοχὴ τῆς θείας Χάριτος καὶ τὴν ἐλεύθερη ὑποταγὴ τῆς θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου στὴ θέληση τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὅπως παρατηρεῖ χαρακτηριστικὰ ὁ ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας σχολιάζοντας τὸ ψαλμικὸ χωρίο, ὁ ἀπελευθερωμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἄνθρωπος προσφέρεται ἐξ ὀλοκλήρου στὸν Χριστό, παραιτούμενος ἀπὸ τὴν «αὐτονομία τῆς γνώμης» του. Βλ. *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, Λόγος Δ΄*, PG 150.621B.

37. WA 2/564, 5 κ.έ.

38. WA 391/353, 33 κ.έ. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὴν πνευματικὴ ἐμπειρία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας ἡ θεία Χάρη, ὡς ἄκτιστη θεοποιὸς ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον μᾶς διατηρεῖ ἄγρυπνους ἀπέναντι στὴν ἁμαρτία, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὴν ἄκτιστη ἐκείνη δύναμη γιὰ τὴν ὑπερνίκηση τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

κλίνει πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς ἓνα πολὺ σημαντικό σημεῖο. Τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀφορᾷ τὸν χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος ποὺ οἰκειώνεται ὁ ἄνθρωπος γιὰ τὴ σωτηρία του. Ἐπιτιθέμενος ὁ Λούθηρος ἐναντίον τοῦ κτιστοῦ χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος, ὅπως καὶ ἐναντίον τῆς σωτηριολογικῆς σημασίας τῶν καλῶν ἔργων ποὺ καὶ αὐτὰ εἶναι κτιστά, φαίνεται νὰ ὑποστηρίζει ἐμμέσως τὸν ἄκτιστο³⁹ χαρακτήρα της. Τὸ γεγονός αὐτὸ

39. Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός ὅτι σήμερα καὶ Λουθηρανοὶ θεολόγοι, ὅπως ὁ Berndt Hamm, χαρακτηρίζουν ἀπερίφραστα τὴ Χάρη ὡς «κάτι μὴ κτιστὸ στὸν ἄνθρωπο». Βλ. “Was ist reformatorische Rechtfertigungslehre?” στὸ *ZThK* 83 (1986), σσ. 16, 28-29. Συνήθως οἱ Λουθηρανοὶ δὲν προχωροῦν στὴ θετικὴ διατύπωση τοῦ ἄκτιστου χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος. Ἴσως γιὰτὶ λείπει ἡ θεολογικὴ ὑποδομὴ γιὰ μίαν τέτοια θεώρηση. Τελευταίως ὁμως ὁ Λουθηρανὸς καθηγητῆς H. F. Geisser, ἀναφερόμενος στὴ δικαίωση τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς πίστεως, προσδίδει στὴ θεολογία του Παλαμικὴ ὀρολογία. Ἔτσι, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ δικαίωση, κατὰ τὸν Λούθηρο, δὲν παρέχει στὸν ἄνθρωπο κτιστὴ Χάρη, ἓνα κτιστὸ *Habitus*, ἀλλὰ τὴν ἄκτιστη θεία Χάρη, στὴν ὁποία εἶναι παρὼν ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ὡς ἐνεργῶν. Βλ. H. F. Geisser, “Martin Luther: Zwischen Sündenleben und Glaubensfestigkeit. Die geistliche Erfahrungen eines abendländischen Christen am Ende des Mittelalters und ihre theologische Bedeutung in einem ökumenischen Zeitalter”, ἀνάτυπο ἀπὸ τό: *Oecumenica et Patristica, Festschrift für Wilhelm Schneemelcher zum 75. Geburtstag*, Chambésy–Genf 1989, σ. 310-311. Ἡ θέση αὐτὴ βέβαια τοῦ Geisser γιὰ τὴ θεία Χάρη δὲν ἀποτελεῖ καὶ ἔκφραση τοῦ Λουθήρου. Ἀποτελεῖ μίαν προσπάθεια προσεγγίσεως τῆς θεολογίας τοῦ Λουθήρου στὴν Παλαμικὴ θεολογία, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἀπερίφραστα ὁμολογεῖ. Ἔχουμε ὁμως τὴ γνώμη ὅτι ὁ Geisser ἐπιχειρεῖ ἀνεπιτυχῶς νὰ θεμελιώσῃ τὴ θέση του γιὰ τὸν ἄκτιστο χαρακτήρα τῆς θείας Χάριτος στὸ παρακάτω κείμενο τοῦ 3ου Ἄρθρου τῆς *Μεγάλης Κατηχήσεως* τοῦ Λουθήρου. Βλ. στὸ *BSLK*, σ. 661, 33 κ.έ.: “Aber diese (Lehre des Glaubensbekenntnisses) dagegen bringet eitel Gnade, macht uns fromm und Gott angenehme. Denn durch diese Erkenntnis kriegen wir Lust und Liebe zu Mollen Geboten Gottes, weil wir hier sehen, wie sich Gott ganz und gar mit allem, was er hat und vermag, uns gibt zu Hülfe und Steuer, die zehen Gebot zu halten”.

Πιο κοντὰ στὸ πνεῦμα τοῦ Λουθήρου φαίνεται νὰ βρίσκεται ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς O.-H. Pesch, ὁ ὁποῖος ἀναφερόμενος στὴν κατανόηση τῆς Χάριτος ἀπὸ τὸν Λούθηρο παρατηρεῖ συνοπτικῶς ὅτι ἡ Χάρη εἶναι θεία, ὄχι δηλαδὴ ἀνθρώπινη καὶ κτιστὴ ὅτι ἔχει προσωπικὸ καὶ ὄχι ἀντικειμενοποιημένο χαρακτήρα καὶ ἀκόμη ὅτι ἀποτελεῖ σχέση ὅτι δηλαδὴ ἡ Χάρη δὲν εἶναι κάποια καθ’ ἑαυτὴν ὑπάρχουσα καὶ θεωρούμενη (αὐθῦπαρκτη) πραγματικότητα οὔτε κἂν στὸν Θεό. Ἡ Χάρη εἶναι μᾶλλον ἓνα «πρὸς τί», ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπο σχέση τοῦ εἶναι καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Βλ. *Theologie der Rechtfertigung bei Martin Luther und Thomas von Aquin, Versuch eines systematisch – theologischen Dialogs*, Mainz 1967, σ. 190. Ἡ παραπάνω παρουσίαση τῆς θείας Χάριτος ἐμφανίζει μεγάλες ὁμοιότητες μὲ τὴ θεώρηση τῆς Χάριτος ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀλλὰ καὶ βασικὴ διαφοροποίηση. Εἰδικώτερα, ἡ Λουθηρανικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ θεία Χάρη, ὅπως τουλάχιστον ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν Ρωμαιοκαθολικὸ ἐρευνητὴ τοῦ

ένεχει τεράστια σωτηριολογική σημασία, ἐπειδὴ ἔτσι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἔρχεται σὲ ἄμεση καὶ προσωπική σχέση μετὸν ἴδιο τὸν Θεὸ ὁ ὁποῖος τὸν σώζει μετὴν ἄκτιστη θεότητά του καὶ ὄχι μετὰ κάποιο κτιστὸ μέσο, ὅπως εἶναι λ.χ. ἡ κτιστὴ θεία Χάρη ἢ καὶ τὰ καλὰ ἔργα γιὰ τοὺς Σχολαστικούς. Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Λουθήρου γιὰ ἄμεση καὶ προσωπική σχέση τοῦ Θεοῦ μετὸν ἄνθρωπο κατὰ τὴ σωτηριολογική διαδικασία, ποὺ συνοψίζεται οὐσιαστικὰ στὸ *sola gratia* καὶ στὸ *sola fide*, ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο ἀμφισβητήσεως ὄλου τοῦ θεσμικοῦ πλαισίου τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, ἐναντίον τοῦ ὁποῖου στρέφεται ὁ Λούθηρος μετὰ τὴ Μεταρρύθμισή του.

Ἀλλὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεώρηση γιὰ τὴ θεία Χάρη φαίνεται νὰ προσεγγίζει κάπως ὁ Λούθηρος καὶ ὅταν ὑποστηρίζει τὴ σημασία τῆς θείας Χάριτος γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κυρίως γιὰ τὴ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἄποψη ὅμως αὐτὴ τοῦ Λουθήρου θὰ πρέπει νὰ κατανοηθεῖ μέσα στὸ πλαίσιο τῶν ἀνθρωπολογικῶν προϋποθέσεων του, μετὰ βία τις ὁποῖες ἡ ἁμαρτία παραμένει μέσα στὸν ἄνθρωπο παρὰ τὴ μεταμόρφωσή του μέχρι τὴ Δεύτερη Παρουσία, πράγμα ποὺ σχετικοποιεῖ καὶ σμικρύνει στὸ ἐλάχιστο τὴν παραπάνω προσέγγιση. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ ἄλλωστε ἐλαχιστοποιεῖται ἀκόμη περισσότερο μετὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Λουθήρου ὅτι ἡ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ θεία Χάρη σημαίνει «ἀλλαγὴ τῆς φύσεως» τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τοῦτο

Λουθήρου, παραμερίζει σαφῶς τὸν ὄντολογικὸ χαρακτήρα της. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ δὲν τὴν ἀναγνωρίζει ὡς φυσικὴ ἐνέργεια τῆς θείας Οὐσίας, ὑποστηρίζοντας σωστὰ κατὰ τὰ ἄλλα ὅτι ἡ θεία Χάρη δὲν ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν –ὡς ἀθύπαρκτη πραγματικότητα– οὔτε στὸν ἴδιο τὸν Θεό. Δὲν μᾶς λένε ὅμως οὔτε ὁ Λούθηρος οὔτε οἱ σχολιαστές του τὸν τρόπο, μετὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ἡ θεία Χάρη ὡς σχέση τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸν ἄνθρωπο. Αὐτὸ ἀκριβῶς γίνεται σαφές μετὰ κάθε ἀκρίβεια ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία, ἡ ὁποία διευκρινίζει σχετικῶς ὅτι ἡ θεία Χάρη, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν, δηλαδὴ «ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει», δὲν εἶναι ἀθύποστατη, εἶναι ὅμως ἐνυπόστατη. Καὶ ἐνυπόστατη σημαίνει ὅτι δὲν θεωρεῖται καθ' ἑαυτὴν ἀλλὰ στὴν ὑπόσταση ἄλλου. Ἀκόμη ἡ θεία Χάρη ἀποτελεῖ σχέση τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι ὑπερφυσῆς, εἶναι αὐτὴ ἡ θεότητα καὶ ἡ θέωση, ἡ ὁποία ὡς φυσικὴ ἐνέργεια τῆς ἄκτιστης θείας οὐσίας παραμένει ἐνυπόστατη καὶ στὰ κτίσματα ποὺ μετέχουν σὲ αὐτήν, ὑπάρχει σὲ αὐτὰ ὄχι ὡς συμβεβηκὸς ἀλλὰ φυσικῶς. Μετὰ ἄλλα λόγια, ἡ θεία Χάρη κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεώρηση, ἐνῶ δὲν ἀποτελεῖ φυσικὸ ἰδίωμα τῶν κτισμάτων, βρῖσκεται σὲ αὐτὰ ὄχι μετὰ μία ἐξωτερικὴ ἀλλὰ μετὰ μία χαρισματικῶς φυσικὴ σχέση. Βλ. Δ. Τσελεγγίδη, *Χάρη καὶ ἐλευθερία κατὰ τὴν πατερικὴ παράδοση τοῦ 14' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 29-30.

ἐπειδή, σύμφωνα με τὴν Ὁρθόδοξη θεώρηση, ἡ χαρισματικὴ μεταμόρφωση τοῦ ἀνθρώπου δὲν σημαίνει ἀλλαγὴ τῆς φύσεώς του ἀλλὰ ἐμπλουτισμὸ τῆς μετὰ τὴν ἄκτιστη θεοποιὸ Χάρη.

Ἐδῶ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε πὼς ὁ Λούθηρος οὐσιαστικὰ ἀχρήστευσε σωτηριολογικῶς ὅ,τι σωστὸ ὑποστήριξε γιὰ τὴ Χάρη τοῦ Θεοῦ. Καὶ αὐτὸ τὸ ἔκανε κυρίως μετὰ ὅσα ὑποστήριξε στὴ δογματικὴ διδασκαλία του γιὰ τὴν μετὰ ἀπὸ τὸ βάπτισμα «ὑπολειπόμενη» ἁμαρτία στὸν βαπτισμένο ἄνθρωπο. Ἡ συγκεκριμένη αὐτὴ ἀνθρωπολογικὴ διδασκαλία του ἀκυρώνει στὴν πράξη σωτηριολογικῶς τὸ βάπτισμα, ὡς εἰσαγωγικὸ μυστήριον στὴν Ἐκκλησία, καὶ νομιμοποιεῖ τὴν ὄντολογικὸν χαρακτῆρα ὑπαρξῆς τῆς ἁμαρτίας στὴν ἐπίγεια ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ θεολογικὴ αὐτὴ ἀντίληψη τοῦ Λουθήρου συνέβαλε καθοριστικὰ –συνειδητὰ ἢ ἀσυνειδητὰ– στὴ ραγδαία ἐκκοσμίκευση τῆς Δυτικῆς Χριστιανοσύνης σὲ τέτοιο μάλιστα βαθμὸ, ὥστε σήμερα νὰ θεωρεῖται λογικὴ ἢ θεσμικὴ νομιμοποίηση τοῦ «δικαιώματος» σὲ κάθε μορφὴ ἁμαρτίας, καθ' ὅσον ἡ ἁμαρτία καθ' ἑαυτὴν ἔχει ὄντολογικὴ θεμελίωση, ἀκόμη καὶ στό «ἐν Χριστῷ εἶναι» τῶν Χριστιανῶν τῆς Δύσεως.

Βέβαια, καὶ στὴν Ὁρθόδοξη Ἀνατολὴ, ἔχουν κατ' ἐπανάληψη κινήθῃ –τὰ τελευταῖα χρόνια– οἱ διαδικασίες γιὰ τὴ θεσμικὴ νομιμοποίηση τοῦ «δικαιώματος» σὲ διάφορες μορφές τῆς ἁμαρτίας. Ἡ οὐσιώδης ὅμως διαφορὰ τῆς πράξεως αὐτῆς τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν εἶναι ὅτι οἱ θεσμικὲς αὐτὲς νομιμοποιήσεις τῆς ἁμαρτίας δὲν ἔχουν καμμία θεωρητικὴ θεολογικὴ θεμελίωση, ἀλλὰ εἶναι ἓνα ἐπιφαινόμενο τῆς εἰσαγόμενης ἐκκοσμικεύσεως ἀπὸ τὴν ἑτερόδοξη Χριστιανικὴ Δύση. Εἶναι δηλαδὴ ἓνα ἐπιφαινόμενο τελείως ἀσυμβίβαστο μετὰ τὴν Ὁρθόδοξη θεολογικὴ ἀνθρωπολογία καὶ ὄντολογία τῆς ἐν Χριστῷ ταυτότητας τῶν Ὁρθοδόξων πιστῶν.

Τέλος, παρὰ τὴ σοβαρὴ ἀντίθεσή του πρὸς τὴ Σχολαστικὴ θεώρηση τῆς θείας Χάριτος, ὁ Λούθηρος δὲν κατόρθωσε νὰ ἀποδεσμευθῇ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τὸν Σχολαστικισμό καὶ μάλιστα ἀπὸ τὶς θεολογικὲς προϋποθέσεις του. Τοῦτο πιστοποιεῖται ἀπὸ τὶς διατυπώσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Λουθήρου γιὰ τὸν Θεό: «Στὸν Θεὸ ὑπάρχει καθαρὴ Χάρη. Ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς εἶναι μόνον Χάρη. Ἡ Χάρη ἀποτελεῖ τὸν προσδιορισμὸ

τοῦ Θεοῦ». Οἱ ἐκφράσεις αὐτὲς θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς μία ἔνδειξη ὅτι ὁ Λούθηρος –ὅπως καὶ ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχεται– ταυτίζει τὴν ἄκτιστη οὐσία μὲ τὴν ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ. Ἡ ταύτιση αὐτὴ φαίνεται νὰ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ Λουθήρου ὅτι «ἀντὶ γιὰ τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μπορεῖ νὰ ὁμιλεῖ κανεὶς γιὰ τὴ βασιλεία τῆς θείας Χάριτος». Ἐδῶ καθίσταται σαφὲς πλέον ὅτι ὁ Λούθηρος, ἐξ αἰτίας τῶν παραπάνω θεολογικῶν προϋποθέσεων του, ἀντικαθιστᾷ ἄνετα τὴ λέξη Θεὸς μὲ τὴ θεία Χάρη, μὲ συνέπεια νὰ ἐναλλάσσει ἢ καὶ νὰ ταυτίζει εὐκόλα τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ βασιλεία τῆς θείας Χάριτος.

Ἡ ταύτιση ὅμως αὐτὴ δὲν εὐοδώνεται καθόλου, ἂν γίνεи σαφῆς διάκριση τῆς ἄκτιστης θείας οὐσίας καὶ τῆς ἄκτιστης θείας ἐνέργειας, ἂν ἀλλάξουν δηλαδὴ οἱ θεολογικὲς προϋποθέσεις. Ἔτσι, κατὰ τὴ θεολογία καὶ τὴν πνευματικὴ ἐμπειρία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν ὁποία γίνεται ἡ παραπάνω διάκριση, ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ὡς ἡ συγκεκριμένη ἐκείνη φυσικὴ ἐνέργεια τῆς ἄκτιστης οὐσίας του, πού, ὅταν γίνεи μεθεκτῆ, θεώνει χαρισματικῶς τοὺς μετόχους της. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ τὴ θεοποιὸ Χάρη, ἡ ὁποία ἔχει σαφῶς σωτηριολογικὴ σημασία καὶ δὲν πρέπει νὰ ταυτίζεται μὲ τὶς ἄλλες ἐνέργειες τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ Χάρη αὐτὴ στὸ πλαίσιο τῆς Ὁρθόδοξης θεολογίας ταυτίζεται ὄχι μόνον μὲ τὸ ἄκτιστο φῶς καὶ τὴ θέωση, ἀλλὰ ἀκόμη μὲ τὴ δόξα, τὴ λαμπρότητα καὶ τὴν ἴδια τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ⁴⁰. Δὲν ἀποτελεῖ δηλαδὴ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὴν ἄκτιστη δόξα, τὸ ἄκτιστο φῶς καὶ τὴν ἄκτιστη θεία Χάρη. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεи λόγος γιὰ «βασιλεία τῆς θείας Χάριτος», ἐπειδὴ αὐτὸ θὰ ἀποτελοῦσε ταυτολογία.

Ἀλλὰ ἡ ἐξάρτηση τοῦ Λουθήρου ἀπὸ τὸν Σχολαστικισμὸ βεβαιώνεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ διάκριση, πού κάνει ἀνάμεσα στὴν «ἐνεργό» καὶ τὴ «συνεργό» θεία Χάρη (*gratia operans* καὶ *gratia cooperans*). Ἡ διάκριση αὐτὴ τὴν ὁποία κάνει ὁ Λούθηρος στὴ θεία Χάρη δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη, ὁ ὁποῖος, ἀναφερόμενος ἀναλυτικῶς στὸ θέμα αὐτό, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ δικαίωση τοῦ ἁμαρτωλοῦ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργοῦ Χάριτος, ἡ ὁποία στὴ συνέχεια γίνεи συνεργὸς

40. Βλ. Γρηγορίου Παλαμᾶ, Ὁμιλία 35, PG 151, 448C.

Χάρη⁴¹. Ἡ διαφοροποίηση ὅμως γενικώτερα στὴ θεία Χάρη ποὺ γίνεται ἀπὸ τοὺς Σχολαστικούς συνδέεται στενὰ μὲ τὶς νομικὲς καὶ δικαιοῦναικὲς προϋποθέσεις τους γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου⁴². Ὑἔτσι ὁ Λούθηρος, παρὰ τὶς ἀναμφισβήτητες θεολογικὲς ἐξόδους του ἀπὸ τὸ Σχολαστικὸ καὶ δικαιοῦναικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς του, φαίνεται πὼς συχνά παραμένει ἐξαρτημένος ἀπὸ τὴ Σχολαστικὴ θεολογικὴ σκέψη.

SUMMARY

The Grace of God according to Luther's Theology

By D. Tselengidis

Professor, Aristotle University of Thessaloniki

The teaching of Luther about the Grace of God is well understood when it is meaningfully integrated in his overall theology and, in particular, in his anthropology and salvation.

In particular, Luther considers the Divine Grace itself as an act of God, which is nevertheless identified with the uncreated divine essence. Thus, while it opposes the created character of the Divine Grace that was advocated by the Scholastics, and it seems to support indirectly its uncreated character, it demonstrates that he remains bound to the theological prerequisites of Scholasticism, despite his significant efforts to be disengaged from it.

And, while he regards the Grace of God as a fundamental factor of the salvation of man, he does not approach the Orthodox salvation. This is because he advocates the ultimate dual destination, considering salvation as the exclusive work of God and invalidating human synergy.

---

41. Βλ. *STh* I-II 113 καὶ I-II 111, 2.

42. Βλ. σχετικῶς Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, σ. 469-470.

Furthermore, by supporting in his theological anthropology the erroneous theological opinion on “the remaining” after baptism sin, as well as the illiberal (“slave” of God or the devil) will of man, he resolves the Divine Grace in the salvational process.

Finally, the anthropological approach of Luther functioned as the ideological background for the statutory enshrinement of the sin in the secularized Christianity of our era.